

LA CATALUNYA I L'ESPANYA SETCENTISTES VISTES DES DE FORA *

En aquest treball em proposo de parlar de la Catalunya i de l'Espanya del segle XVIII, segons les impressions dels viatgers que visitaren la Península durant la segona meitat del segle. És un fet curiós que durant la primera meitat d'aquell segle no hi hagi cap llibre de viatges important, i que només a partir del 1755 apareguin descripcions d'Espanya.

El segle XVIII ocupa indubtablement un lloc molt especial en la història d'Espanya, que no em pertoca —ni hi sóc competent— de descriure sinó en les línies més generals. Al seu començament, Catalunya encara disposava dels seus destins: lluità com a aliada d'Anglaterra i de Prússia, i, abandonada per aquestes —«traïdorament», diuen alguns dels visitants anglesos—, continuà la guerra tota sola. Després del 1714 quedà com una província espanyola sotmesa per la força. La política d'incorporació violenta fou seguida, durant els regnats de Ferran VI i sobretot de Carles III, en començar la indústria catalana el seu ràpid creixement, per la tàctica més intel·ligent d'assimilació econòmica, oferint a Catalunya —primera i única vegada en la història peninsular moderna— un real incentiu d'integrar-se voluntàriament en una unitat hispànica que representés quelcom més que una negativa dominació castellana. És per aquella època que la major partida dels viatgers estrangers visitaren el país. Per altra part, l'intent no passà més enllà del regnat de Carles III, car la política frívola de Carles IV i de Godoy, cap al final del segle; anà esvaint aquest esforç, que havia d'esfondrar-se del tot amb la guerra de la Independència. Els millors esforços catalans, basats en els sòlids fonaments econòmics establerts sota Carles III, seran dedicats, durant el segle XIX, a projectes catalans no relacionats, en general, amb la resta de la Península. De tota manera, l'època del Rei Il·lustrat és fonamental, si no decisiva, en la història catalana moderna.

Quina vàlua tenen, però, aquestes impressions dels viatgers estrangers? Molt poca, sembla opinar Jean Sarrailh, il·lustre hispanista en tantes esferes; en la seva obra recent, força important, sobre *L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIe siècle*, no en fa gaire cas, tot relegant aquells a un paper molt secundari amb la frase «des voyageurs étrangers, dédaigneux ou railleurs, presque toujours superficiels». ¹ És cert que n'hi ha molts que no valen res; com el mateix Sarrailh ha demostrat en el seu article *Voyageurs*

* Comunicació llegida a la S.C.E.H. el dia 18 de juny de 1955. Una nova versió d'aquest treball ha aparegut sota el títol *Viatgers estrangers a Catalunya i València al segle XVIII*, a «Vida Nova», núm. 8 (1956), 42-49.

1. JEAN SARRAILH, *L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIe siècle* (Paris 1954), V.

français au XVIIIe siècle,² tota una colla de viatgers francesos plagien les descripcions de la comtessa d'Aulnoy, la qual, com havia assenyalat Foulché-Delbosc,³ probablement no anà mai a Espanya. És un fet trist que els francesos que més fama assoliren — Colmenar, Vayrac, *Figaro* — eren els dolents, i foren els qui aconseguiren d'imposar a França llur versió de la història d'Espanya, versió que havia de culminar en la famosa pregunta de Masson dins l'*Encyclopédie*: «Que doit-on à l'Espagne?», que tant de soroll suscità a Espanya. Però no tots els viatgers francesos són dolents, i homes com Peyron, Bourgoing i Laborde — dels quals haurem de parlar — són escrupolosos i intel·ligents.

A Anglaterra, on, més que no pas a França, els viatges a l'estranger havien esdevingut en aquella centúria una veritable institució, tot i que la ruta convencional del *Grand Tour* no passava per Espanya, no mancaren tampoc homes de bona família o de gran curiositat que completaren llur educació fent una llarga trajectòria per la Península.

Els anglesos són, doncs, els viatgers més nombrosos; s'adreçaven a un públic interessat, i hi havia entre ells, de més a més, una viva rivalitat que contribuïa a depurar d'errors llurs relacions. Així posseïm unes vint descripcions de pes d'Espanya fetes per anglesos entre el 1760 i el 1790, de les quals n'hi ha deu que s'ocupen del Principat de Catalunya i del País Valencià. No n'hi ha cap, que jo sàpiga, que sigui el fruit de viatges de gabinet o de butaca, com els dels enginyosos francesos. La raó n'és potser la falta d'imaginació dels anglesos, defecte que també duu, sens dubte, el concepte de la superioritat insular i els marcats prejudicis que s'hi troben de vegades. Si ells desfiguren el que veuen, però, és sempre a base de la realitat existent.

Els viatgers que trobem d'altres nacions són menys nombrosos: dos italians — un d'ells el pare Caimo (1755), el primer de tota aquesta sèrie setcentista —, que deixen admirables narracions, i algun altre, com el danès Moldenhawer, que fa una interessant contribució de tipus diplomàtic. Les millors d'aquestes descripcions ofereixen unes impressions versemblants d'Espanya i aporten, així mateix, una poderosa confirmació a les descripcions dels viatgers espanyols contemporanis — Ponz, Cavanilles, Jovellanos, etc. — i àdhuc hi afegeixen, com veurem, algun detall. No són pas menyspreables, doncs, com a fonts històriques, i de vegades poden ampliar les conclusions d'historiadors moderns com Sarrailh o Soldevila.

En un llibret meu,⁴ he resumit les impressions dels viatgers anglesos a Catalunya, i n'he seleccionat els fragments més interessants. Ara, tot fent servir part de la matèria d'aquell assaig, vull ampliar la base del tema parlant més extensament d'Espanya, tot afegint-hi unes impressions dels altres viatgers estrangers, francesos i italians, de qui acabo de parlar, per a completar la imatge de l'època. També en un altre estudi,⁵ m'he referit al

2. JEAN SARRAILH, *Voyageurs français au XVIIIe siècle. De l'abbé de Vayrac à l'abbé Delaporte*, «Bulletin Hispanique», XXXVI (1934), 68-70.

3. R. FOULCHÉ-DELBOSC, *Madame d'Aulnoy et l'Espagne*, «Revue Hispanique», LXVII (1926), 90.

4. GEOFFREY RIBBANS, *Catalunya i València vistes pels viatgers anglesos del segle XVIII* (Barcelona 1955).

5. GEOFFREY RIBBANS, *Antonio Ponz y los viajeros extranjeros de su tiempo*, «Revista Valenciana de Filología», V (1955-58) 63-89.

mateix tema des d'un altre punt de vista: el d'un espanyol — Antonio Ponz — alhora patriota i reformador.

Vegem ara les impressions dels viatgers: en primer lloc, les referents a la situació política i administrativa. Com és natural, tots es fixen molt en el rei Carles III. Els anglesos, poc tolerants en general amb la forma de govern absolutista i, així mateix, amb la política econòmica proteccionista del rei, són un xic severs en llurs judicis. Senten també, però, la necessitat d'explicar a llurs compatriotes que es tracta d'un rei que mereix respecte, en contrast amb la generalitat de la seva família. Una descripció típica n'és la que segueix, feta per un diplomàtic — James Harris — instal·lat a Madrid:

«Té un cap molt clar, comprèn amb gran celeritat i respon amb una exactitud inigualable. També el seu cor és excel·lent: és el millor dels pares i dels senyors, i, bé que despòtic, no és mai un tirà. Ha triat bé els seus ministres, i no pas d'entre els seus favorits, i cada dia a hores determinades consulta amb ells. Troben molt sovint que té una opinió pròpia que no poden fer-li canviar, i molt sovint també fa com si estigués d'acord amb ells per saber millor llurs pensaments. Tals són les seves bones qualitats. Els seus defectes són: una idea falsa de la glòria de la seva monarquia; un geni que, una vegada irritat, és indomable; una cega submissió a tot el que succeeix, a ell mateix o a un altre, que ell anomena la voluntat de la providència, i una inclinació tan exagerada a la caça, la seva diversió predilecta, que el fa dèbil i negligent en les seves responsabilitats més importants.»⁶

Hom pot observar en aquesta citació el fatalisme de l'espanyol i l'empirisme de l'anglès. Coincideix en general amb aquesta opinió el danès Moldenhawer, també diplomàtic, el qual afegeix que hom ha inventat a la Cort un nou proverbi: «Con todos guerra y paz con Inglaterra». És, segons sembla, la primera referència a aquesta dita, esmentada també per Townsend.

El fet potser més significatiu que ressalta d'aquests llibres és l'enorme despoblament de tot el centre i el sud de la Península — cosa naturalment ben sabuda, però que ens torna a colpir en la viva llum de descripcions coetànies. El despoblament consta en el *Viaje de España* de Ponz, però una mica obliquament, mentre que els viatgers estrangers, que no tenen la missió patriòtica d'aquest, parlen més clar. Prenguem tan sols dos exemples típics. De primer, Toledo. Ponz, bé que descriu aquesta ciutat amb estudiada fredor, la defensa contra les censures del pare Caimo, que, trobant-hi a faltar tot atractiu modern i una notable absència de veïns, restava força decebut amb l'antiga capital de l'Espanya imperial, i la compara amb qualsevol ciutat petita de la Romanya. Així mateix, Townsend, el més compendiós dels viatgers, parla en aquests termes de Toledo:

«Aquesta famosa ciutat, antigament la capital de l'imperi, on florien les arts i les ciències, el comerç i les manufactures, enguany ha caigut en ruïnes i segueix existint només gràcies a l'església. Aquesta ciutat, que tenia dues-centes mil ànimes, ara en té només vint-i-cinc mil. Els veïns n'han fugit; hi romanen només els monjos. Ací trobem vint-i-sis esglésies parroquials, trenta-vuit convents, disset hospitals, quatre collegis, dotze capelles i dinou ermites, monuments tots de l'antiga opulència. Cada carrer reté algun testimoni que recorda als habitants

6. JAMES HARRIS (1st Earl of Malmesbury), *Diaries and Correspondences*. Edited by his Grandson, I (London 1844), 50-51.

la glòria que tenia llur ciutat. S'hi veuen escampades a tot arreu mil columnes, gravada cada una amb *sic transit*...

La mateixa desolació s'ha estès als pobles del voltant que no solament han quedat disminuïts en nombre de cinc-cents cinquanta-un a tres-cents quaranta-nou, pèrdua de més de dos-cents pobles dins una sola comarca, sinó que els restants són reduïts a menys d'una quarta part de llur antiga població, i la devastació s'estén tan lluny, que resten sense conreu algunes terres de les més fèrtils.»⁷

I per a l'altre exemple prenguem la descripció que Swinburne fa de Granada, el qual, especialitzat en les antiguitats aràbigues, fa notar l'enorme contrast entre la seva prosperitat sota els àrabs i la penúria del seu temps:

«Les glòries de Granada s'han esvaït amb els antics habitants; els carrers són ofegats amb brutícies; els aqüeductes, esllavissats; els boscs, destruïts; el comerç, perdut; tot el territori, despoblat: en un mot, tot menys l'església i el dret en una situació realment lamentable.»⁸

D'altra banda, cal esmentar els esforços de Carles III per a repoblar els terrenys erms, i en especial la seva empresa més important, l'establiment de les colònies agrònomes a la Sierra Morena de la Carolina, la Luisiana i la Carlota. D'aquests esforços, en parlen força viatgers, amb gran aprovació pel que fa referència al projecte, amb bastant menys entusiasme quant a la realització. Ens informen que els primers colons tenien una vida duríssima, i que els espanyols duts allà, catalans en llur major partida, es defensaren molt millor que els alemanys trasplantats que formaven la majoria de la població. Uns deu anys després de la fundació, les trobem en estat no gaire pròsper, en part per la caiguda del fundador Olavide, en part per factors econòmics, tals com la manca de comunicacions i de sortida per a les manufactures. L'èxit del conreu, però, era notable; vet aci un tros de la descripció, ben justa, deguda a Swinburne, de la Carolina:

«La Carolina és construïda sobre una terra gairebé plana on fa vuit anys no hi havia una sola casa... Els carrers són drets i amples, i les cases, boniques, si bé baixes i petites. Hom ha fet uns passeigs i dues o tres places per a l'ús públic, així com un palau per al governador i una església; d'un llarg pla davant el poble, se n'ha fet un jardí. Les carreteres s'estenen en línia recta a tot arreu. La vila és poblada principalment per espanyols i fabricants catalans de teixits. Els estrangers viuen a distàncies més o menys regulars arreu de la colònia, en casetes fetes a mida de l'extensió de llurs terrenys; però en general són construïdes sense cura. Han deixat en peu les alzines a tots els indrets on n'hi havia de suficient altura; aquestes, afegides a la prodigiosa extensió de blat verd, ofereixen una vista encisadora... No pot haver-hi un prospecte més agradable a la humanitat que aquesta nova creació d'indústria i de població.»⁹

Sarrailh, en el seu llibre esmentat, parla de certes regions com a relativament millors pel que concerneix l'agricultura: són Astúries, el País Basc,

7. JOSEPH TOWNSEND, *A Journey through Spain in 1786 and 1787; with particular attention to the Agriculture, Manufactures, Commerce, Population, Taxes and Revenue of that Country; and Remarks in passing through a Part of France*. 2.ª ed., I, 313-14.

8. HENRY SWINBURNE, *Travels through Spain, in the years 1775 and 1776. In which several monuments of Roman and Moorish architecture are illustrated by accurate drawings on the spot*, 2.ª ed., I (London 1777), pàg. 168.

9. SWINBURNE, *The Courts of Europe at the Close of the Last Century*, I (London 1841), 98-99.

Catalunya i parts del reialme valencià i de la Rioja. Els viatgers en donen una poderosa confirmació. Astúries, terra de dos dels homes més il·lustres del segle, Campomanes i Jovellanos, és visitada només per Townsend, que hi troba la vida bastant pròspera. Descripcions del País Basc, en canvi, són molt freqüents, i invariablement molt favorables, tant pel que respecta a la vida del camp, com per la creixent indústria de Bilbao. Els anglesos, en especial, simpatitzen força amb el tradicionalisme progressista dels bascs, i sovint relacionen llur prosperitat amb la llibertat i la independència que, únicament entre els espanyols, seguien gaudint. Així Alexander Jardine, que més tard serà un corresponal de Jovellanos, els compara — lloança extrema — amb els mateixos anglesos:

«Els habitants d'aquestes tres o quatre províncies del nord d'Espanya són, a parer meu, una raça més coratjosa, fornida i sana que els altres. Mengem més carn que la major part dels altres, com els anglesos [*antigament!*], amb qui s'assemblen també pel temperament noble, franc i generós que tenen. Una persona que viu a Espanya sap distingir en caràcter, cos i cara entre aquests i els d'altres províncies, però els estrangers no ho fan tan fàcilment i els consideren tots *espanyols*: un basc o un català, però, s'ofèn amb aquest nom [...]. Aquestes tres províncies *bascongadas*, Guipúscoa, Àlava i Biscaia, junt amb Navarra, són els únics refugis de la llibertat que romanen a la Península; i els seus efectes encara es manifesten en llur caràcter, indústria i població, amb benefici evident de governats i governants.»¹⁰

El mateix Jardine, entre d'altres pocs viatges, va a Galícia. Nota el sistema de petites propietats i la considerable població, però no és gaire entusiasta: els gallecs treballen força, però resten escarrassats per manca d'iniciativa.

Tornem ara a les terres catalanes. Pel que fa referència al País Valencià, és interessant de remarcar el contrast entre les impressions de l'abat Cavanilles, en les seves *Observaciones*, i les dels viatgers estrangers. Hom remarca en les descripcions de Cavanilles un net contrast entre el nord del regne, especialment la regió de l'arròs, miserable i farcida d'epidèmies, i les fèrtils i pròsperes hortes del sud. Els viatgers no en veuen sinó la bona part, i molt sovint es posen lírics en llurs elogis de la fecunditat de la terra valenciana. Sir John Talbot Dillon, que va traduir el llibre d'història natural de Bowles, declama, després de detallar les «quantitats increïbles» de fruites que s'hi produeixen:

«Per a exaltar encara més aquesta fecunditat il·limitada, els espais d'entremig dels arbres són plens de llegums, i tots ells regats amb corrents d'aigua copiosos i constants que dins un regne beneït amb una eterna primavera i on es desconeix la trista glaçada, sembla reunir totes les qualitats que els poetes atribueixen a l'Edat d'Or.»¹¹

Molts altres visitants són igualment entusiastes, però es fixen també gairebé exclusivament en les magnífiques hortes.

10. [Colonel ALEXANDER JARDINE] An English Officer, *Letters from Barbary, France, Spain, Portugal...*, II (London 1787), pàg. 12-14.

11. Sir JOHN TALBOT DILLON, *Travels through Spain, with a view to illustrate the Natural History and Physical Geography of that Kingdom, in a series of letters. Including the most interesting subjects contained in the Memoirs of Don Guillermo Bowles and other Spanish writers* (Dublin 1781), 400.

Del Principat, com lamenta Sarrailh amb molta raó, no hi ha cap descripció acurada del segle XVIII, corresponent a la de Cavanilles de València o a la de Jovellanos del Nord; Capmany, com és sabut, s'ocupà principalment de qüestions marítimes. Les descripcions que estudiem ací, doncs, tenen una especial importància en allò que es refereix a Catalunya.

El fet que sobresurt és l'enorme creixement de Barcelona — del qual parlarem tot seguit — i de les viles marítimes. Tots els viatgers resten colpits per la gran activitat que veuen en tots els pobles i en totes les carreteres del Principat:

«Quan ens acostem», diu Townsend, «a Barcelona, tot s'anima, i la carretera s'atapeïx de cavalls, mules, carros i gent que van en tropell cap al mercat amb llurs gèneres. No es veu una tal activitat ni una tal vida mercantil en cap de les altres províncies.»¹²

És interessant de comparar la descripció de Townsend d'una de les viles més florents — Mataró — amb la que en dona Ponz en el seu *Viaje*. Les dades que donen coincideixen estretament, però les dades de l'anglès, contra el que podríem esperar, són sempre més detallades: Ponz diu que la població «se calcula en más de nueve mil personas»; Townsend escriu una xifra exacta: nou mil sis-centes setanta-nou ànimes. Hi ha, segons ells dos, tres convents d'homes, dos de dones i un hospital general; però Ponz parla d'un «gran número de fábricas»; Townsend dóna més detalls: dinou telers corrents i setze de punt. Aquesta comparació constitueix, crec jo, un gran tribut a la cura i al mètode del viatger anglès.

Si la indústria floreix per la costa, no manquen senyals de misèria a l'interior. Swinburne remarca que Tarragona és bruta i despoblada, mentre que Reus creix en habitants dia rera dia; i afegeix:

«Aquí tot té l'aspecte d'activitat [*business*] però és a expenses dels pobles de l'interior, molts dels quals es van quedant gairebé sense veïns.»¹³

La veu més autoritzada, però, sobre la situació agrària és la d'Arthur Young, el famós fisiòcrata que inclogué en el seu *Viatge de França* una breu relació sobre Catalunya. De la seva descripció, molt dura — recordeu que el seu punt de comparació era França, no pas Castella, com els altres observadors —, vet ací un fragment:

«La primera característica important és l'enorme quantitat de muntanya i d'altres erms que hom hi troba arreu. Vam viatjar unes 340 milles per la província, i podem concloure, del que hem vist, sense cap perill d'enganyar-nos, que ni una quartera de cada cent no té cap mena de conreu [...] Quan es relaciona aquest fet amb la fama que aquesta província té d'ésser, després de València, la millor conreada, i la més industriosa sense excepció d'Espanya, el lector hauria de treure unes conclusions força desfavorables quant a l'estat i a la política d'aquesta monarquia [...]. Tot i que aquests erms sense fi ofenen la vista a cada topant, no podríem, enlloc de Catalunya, condemnar la gent per manca d'energia; al contrari, els catalans semblen merèixer tota la fama que en aquest aspecte han guanyat, i l'activitat que s'observa a tots els pobles de la costa,

12. TOWNSEND, *op. cit.*, III, 317.

13. SWINBURNE, *op. cit.*, 78.

que són molts i molt populosos, difícilment podria ésser més gran [...]. Àdhuc a l'interior vam veure arreu senyals de molta activitat, i, enmig d'una misèria que feria els nostres sentits, vam trobar quelcom que ens convencé que no era per culpa d'aquesta pobra gent que no s'hi produïa més.»¹⁴

Young segueix explicant que el conreu s'estén només gràcies als esforços dels petits terratinents, que compren llurs terres de les parròquies i treballen de valent per fer-se la vida.

Si girem ara la nostra atenció cap a Barcelona, trobarem aquesta descripció feta pel pare Caimo el 1755, al començ de l'època que estudiem:

«[...] ella è assai bella, ricca, grande e popolosa. È posta in una amena pianura, adorna di molte fabbriche, le quali tutte insieme fanno un' oggetto all' occhio non disgradevole. Spaziose e diritte sono le strade e lastricate di larghe pietre, le Chiese magnifiche, le piazze ampie e particolarmente quella di S. Michele, e quella del mare, servendo a loro ornamento e comodo del pubblico limpidissime fonti. I giardini con qualche simmetria disposti allato ai Pelagi e a' Conventi, sono sempre verdeggianti e per gli allori e per gli aranci, che in copia vi crescono; e gli orti posti in giro della Città, non sono men fertili di erbaggi e di frutta saporitissime. Qui non si veggono le immondezze che dicesi regnare perpetuamente in molte Città della Spagna: nè v'ha luogo la spagnuola infingardaggine, avendo io scorto un numero grande d'ingegnosi e infaticabili artefici, e in ispezie nelle manufatture di acciaio e d'argento; comechè manchi in questa una certa finezza, che l'occhio appaghi de' compratori. Ogni cosa vi è a buon mercato, e principalmente lo sono i viveri a cagione della fertilità e della abbondanza che regna. Ho ritrovato persone piene di liberalità e di gentili maniere, nè quelle soltanto, alle quali sono stato raccomandato, ma molte altre ancora; di maniera che non m'è riuscito sin ad ora di poter iscoprire quella scostumatezza, la quale attribuisce il mondo a' Catalani.»¹⁵

Trenta anys més tard, el 1785, Townsend parla de la prosperitat que la capital proporciona a tota la comarca:

«La riquesa que entra a Barcelona», diu, «no quèda dins les seves muralles, ans contribueix a augmentar la població de tots els pobles dels voltants — dins un radi de cinc llegües són cent cinc —, tots ells subjectes a la seva jurisdicció i participants de la tranquil·litat i de l'energia engendrades per un govern fonamentat.»¹⁶

Després de retre l'acostumat tribut a la industriositat catalana, Townsend dona uns interessants detalls sobre l'economia de la ciutat:

«Les manufactures han augmentat amb una tal rapidesa, que, dins i fora de la ciutat, els sous de tota mena d'artesans han pujat a dues pessetes per una jornada de només set hores. El peó corrent guanya catorze penics (dos-cents maravedisos) a l'hivern, i vint penics (dos-cents noranta maravedisos) al temps de la sega. Aquests guanys, però, estan equilibrats amb el cost dels queviures, que és controlat pel magistrat públic.»¹⁷

14. ARTHUR YOUNG, *Travels during the Years 1787, 1788 & 1789, undertaken more particularly with a view of ascertaining the cultivation, wealth, resources and natural prosperity of the kingdom of France*, I (Bury St. Edmunds 1792), 317.

15. P. NORBERTO CAIMO, *Lettere d'un Vago italiano ad un suo amico*, I (1759-67), 56-57.

16. TOWNSEND, *op. cit.*, I, 138.

17. TOWNSEND, *op. cit.*, I, 143-44.

Aquest fragment constitueix una valuosa contribució a l'estudi dels preus en la Barcelona setcentista que efectua Pierre Vilar, de qui esperem amb viu interès l'estudi definitiu. Vilar demostra en el seu article *Dans Barcelone, au XVIIIe siècle*¹⁸ que els sous eren iguals a Madrid i a Barcelona fins al 1774, però que, a partir d'aquella data, comencen a divergir fins que la diferència esdevé considerable. Així, Vilar arriba a la conclusió que «la Catalogne se replace dans la situation économiquement dominante perdue par elle depuis le xve siècle», i que Barcelona torna a esdevenir «un centre de direction économique et de production». Hi ha dos altres punts que cal fer ressaltar: primer, la jornada excepcionalment curta de set hores, que vol dir que hi havia la possibilitat, i podríem estar segurs que els catalans se n'aprofitaven, d'augmentar els sous mitjançant hores de treball suplementàries; i segon, sembla deduir-se dels estudis de J. Earl Hamilton¹⁹ que els preus dels articles de primera necessitat augmentaven a mesura que augmentaven els sous. Els alts salaris feien, però, que Catalunya oferís, com notaven alguns viatgers, un incentiu als francesos d'implantar-s'hi.

Molts viatgers, especialment Townsend i Bourgoing, parlen de les indústries que s'anaven imposant a Barcelona; a part les tèxtils, de cotó i de llana, indubtablement les més importants, hi havia una gran producció de paper, d'armaments i de sabates. Les activitats marítimes recobraven llur antiga puixança, i Young dona aquesta impressió del port:

«El que Barcelona té de més remarcable, i crec que és sense parió amb altres ciutats, és el seu moll. El pla, la realització, tot hi és admirable. És llarg d'una mitja milla. Una baixa plataforma de pedra s'aixeca una mica per damunt del nivell de l'aigua, dins el port; fins aquí vénen a abordar els vaixells, i és prou llarga per a rebre-hi totes les mercaderies que arriben o les que s'han d'embarcar. Sobre aquesta plataforma s'obre una renglera de magatzems amb sostre de volta, damunt els quals s'estén la part superior del moll, formant una continuació dels altres carrers de la ciutat. N'hi ha que fan escales, o baixada suau que permet el pas de vianants i de carruatges. Tot és de pedra de talla i és construït amb luxe. La carretera que vam seguir durant unes quantes milles, el gran pont [de Molins de Rei] que vam passar, i aquest port són títols sòlids de glòria per al monarca regnant. Actualment hi ha cent quaranta vaixells al port, i sovint aquesta xifra és sobrepassada.»²⁰

En general, els viatgers troben les carreteres i els hostalatges força dolents, bé que alguns són millors que a l'interior i molt millors que a Portugal. Young compara les carreteres de les terres igualment catalanes del Rosselló i de l'Empordà per demostrar la superioritat de l'administració francesa. Per altra banda, el famós viatger Laborde, els darrers anys del segle, remarca una considerable millora de totes les comunicacions.

Madrid no rep pas, ni de molt, les lloances que hem vist fetes a Barcelona. Es trobava aleshores en plena construcció com a metròpolis moderna, però els viatgers no en poden veure els resultats complets, i es limiten en

18. PIERRE VILAR, *Dans Barcelone, au XVIIIe siècle. Transformations économiques, élan urbain et mouvement des salaires dans le bâtiment*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», II (1950), 7-51.

19. J. EARL HAMILTON, *War of Prices in Spain* (Harvard 1947), 218-20.

20. YOUNG, *Voyages en Italie et en Espagne pendant les années 1787 et 1788*, trad. de M. LE SAGE (Paris 1860), 364.

general a aplaudir la neteja de la ciutat i l'acabament del Palau Reial. Aquest edifici i els propers llocs reials de San Ildefonso i Aranjuez, de gust molt setcentista, agraden molt a gairebé tots els visitants. L'Escorial, per altra part, els deixa entre admirats i atordits, i no saben ben bé si aprovar o condemnar.

Pel que fa referència a les altres ciutats d'Espanya, Sevilla encara sembla bastant pròspera, bé que Cadis s'havia apoderat del monopoli de les Índies; aquesta darrera ciutat, sota el govern civil d'O'Reilly, era neta, agradable i progressiva. Swinburne, però, nota que, en comparació de Barcelona, era perillós d'aventurar-se de nit pels carrers i calia sempre portar armes. València, així mateix, té un corresponent feix de lloances, però la ciutat que obté el lloc més destacat és indubtablement Bilbao. Heus ací el que en diu Dillon, extasiat:

«La ciutat de Bilbao, a la vora del riu Ibaizabal, es troba situada a dues llegües del mar, i conté vuit-centes cases i una gran plaça a la vora de l'aigua, ben ombrejada amb uns passeigs molt agradables [...]. Les cases són sòlides i altes; els carrers, ben empedrats i plans; es porta aigua als carrers, que poden netejar-se a voluntat, cosa que fa de Bilbao una de les viles més pulcres d'Europa. No s'hi usen carruatges, de faisó que no es percep tant la desigualtat de riquesa i s'evita la pompa externa; el pobre camina al costat del ric amb igual naturalitat i satisfacció [...]. La ciutat és molt sana, i els seus veïns frueixen en un grau notable de les tres benediccions principals de la vida: salut perfecta, fortalesa física i un esperit alegre, unit a la longevitat.»²¹

En conjunt, la impressió que hom treu dels viatgers estrangers és que el País Basc i les terres catalanes estan molt per damunt de la resta de la Península; i quant al Principat i a València, en tenim un excellent testimoniatge en la relació de Joseph Marshall, que només visità el Principat i València i una part d'Aragó, i el qual arriba a la següent conclusió:

«És cert que [la que he vist] és la millor part d'Espanya, però el que m'interessa de subratllar és el caràcter de la gent. Evidentment, en el temperament espanyol no hi haurà res que no s'oposi a l'activitat i al treball, un cop hom posi els habitants en el bon camí donant-los els estímuls necessaris [...]. Veig clar que en aquelles terres on es pogués dur aigua els habitants farien una millora semblant, si se'ls ofería exemple i encoratjament.»²²

O, dit en altres paraules, si tots els espanyols fossin com els catalans, no hi hauria problema espanyol. El llibre de Marshall és, és clar, un immens tribut inconscient als catalans.

Una bona part de l'energia reformadora dels espanyols il·lustrats del segle XVIII es dedicava a la instrucció i l'ensenyament, sobretot el de tipus pràctic i utilitari. Un dels mètodes més interessants que adoptaren era l'establiment de «sociedades económicas de amigos del país». Com és sabut, la iniciativa primària provenia del País Basc, i aleshores es convertia en la política oficial del govern de Carles III sota el patrocini de Campomanes. Aquestes societats, establertes cap als anys 1774 - 78 a totes les grans ciutats

21. DILLON, *op. cit.*, 182-83.

22. JOSEPH MARSHALL, *Travels through other European countries*, vol. IV: *Travels through France and Spain in the Years 1770 and 1771* (London 1776), 371.

del reialme, representaven un enorme progrés en la vida agrícola espanyola. És interessant de recordar, però, la divergència de criteri que existia entre el poder central i els barcelonins, que s'oposaven resolutament a la rígida uniformitat de les societats i volien seguir estenent i ampliant les forces ja existents, com la Junta de Comerç i els gremis d'artesans, no decadents al Principat com ho eren fora. Era precisament la Junta de Comerç que mantenia la secció nàutica de la importantíssima Acadèmia de Belles Arts, que, malgrat la seva tendència castellanitzant, inevitable i àdhuc progressista al seu temps, contribuïa tant a preparar la florida artística i literària de la pròxima centúria. Vet ací una part de l'entusiasta descripció de l'Acadèmia feta per Townsend:

«A l'Acadèmia, que és gratuïta i oberta a tothom, hi va molta gent; una nit vaig comptar-hi cinc-cents joves, molts dels quals estaven acabant dibuixos que acreditaven una aplicació per damunt la corrent, i a vegades un geni superior. No és pas que tots aquests joves hagin d'ésser pintors: no fou aquest el propòsit del Govern, ni, menys encara, el de Campomanes, que proposà la institució. La majoria d'aquests joves, si no tots, són aprenents d'un gremi; és que hom considera, i amb raó, que tots els oficis es poden beneficiar de l'art del dibuix, el qual desenvolupa i afina el sentit d'imitació, i que a Anglaterra fa molta falta [...].

Una de les set sales és equipada com una escola nàutica i conté tot allò que és necessari per a ensenyar l'art de navegar. Els alumnes, que actualment només són trenta-sis, es reuneixen els matins de 8 a 10 i de 3 a 5 de la tarda. D'ençà que aquesta classe tan útil fou establerta, n'han sortit més de cinc-cents pilots, habilitats per a dirigir un vaixell a qualsevol indret de la terra.

Fornida i dirigida tan admirablement com l'anterior és l'Acadèmia Militar, que consisteix en tres magnífiques seccions en què els alumnes poden seguir llurs estudis des dels primers elements de les matemàtiques fins a les branques més altes de llur professió.»²³

Una altra iniciativa educativa particular era el Gabinet d'Història Natural, format per Jaume Salvador i continuat pels seus fills Joan i Josep. Segons les paraules d'Antonio Ponz,

«[...] puede muy bien llamarse este gabinete el Fénix de España y aun contarse entre los primeros de Europa, después que estas ciencias se cultiven en ella con el empeño que hemos visto.»²⁴

Entre els viatgers, en parla el pare Caimo, el 1755, amb gran entusiasme, així com Peyron el 1780; però cal consignar també l'opinió més desfavorable — i més autoritzada — de Townsend de l'any 1785:

«Pel que em digueren d'aquesta collecció, jo n'havia concebut grans esperances, però haig de confessar-me'n decebut. Fa trenta o quaranta anys potser hauria estat digna d'atenció; darrerament, però, aquestes ciències i els gabinets de mostres han progressat tant, que les colleccions dignes d'admiració en una altra època, avui s'han de contemplar amb freda indiferència.»²⁵

L'infatigable Townsend descriu també les biblioteques barcelonines del

23. TOWNSEND, *op. cit.*, 116-18.

24. ANTONIO PONZ, *Viaje de España*, ed. CASTO MARÍA DEL RIVERO, vol. XIV (Madrid 1947), Carta II, pàg. 1246.

25. TOWNSEND, *op. cit.*, 119.

collegi del Bisbe, dels Carmelites i dels Dominics, i troba aquesta darrera molt bona per la quantitat de llibres moderns que conté.

Pel que fa referència als estudis universitaris, gairebé tots els visitants troben a faltar una universitat a Barcelona i en condemnen el trasllat forçat a Cervera, així com les altres mesures repressives consegüents a la guerra de Successió. Giuseppe Baretto, un dels pocs que passen per Cervera, ens en diu molt poca cosa, perquè els estudiants el van rebre d'una manera no gaire cordial traient-lo de l'edifici a pedrades i cridant que no els agradaven els forasters. L'ensenyament superior del Principat, en aquella època com en diverses altres de la seva història, es refugiava en institucions extraoficials del tipus que acabo d'esmentar. La universitat de València, en canvi, tothom la troba florent. Townsend detalla llargament, com és el seu costum, les reformes de les carreres, que les fan, diu, superiors a les d'Edimburg. Tots diuen que la biblioteca és excellent, gràcies al constant ajut i als generosos donatius del director de la Biblioteca Reial, Francesc Pérez i Bayer, que era valencià. I l'ensenyament no anava endarrera: comptava amb una figura de la categoria de Gregori Mayans, a part Pérez i Bayer, de qui el danès Moldenhawer parla en els seus apunts:

«A l'université de Valence», ens diu també, «il règne le meilleur goût dans l'étude et dans l'exposition des sciences préparatoires; on va y créer une chaire d'hébreu.»²⁶

Podríem notar de pas una observació de Moldenhawer sobre la Biblioteca Reial:

«La plupart des manuscrits sont venus de Catalogne; comme on regardait les Catalans comme des séditieux et que l'on détruisait et pillait les palais des nobles, on envoya les livres et les manuscrits à Madrid.»²⁷

Què diuen aquests estrangers del caràcter espanyol? En general caracteritzen els espanyols d'una manera bastant convencional, però no injusta. Tots estan d'acord a trobar-los orgullosos i valents; sovint afirmen que són mandrosos; bé que uns quants, més aguts, veuen que a Espanya no existia gaire estimul per a la indústria. També els anomenen generosos i apassionats, i en subratllen el caràcter noble. Bon exemple, i molt afalagador, és aquesta caracterització del francès Peyron, que tant agradava al bon patriota Ponz:

«On ne voit point dans l'Espagnol l'air étourdi, les éclats bruyants, si communs en France; ni l'air original, ricaneur et caustique des Anglois, ni le ton humble, faux et flatteur de l'Italien. L'Espagnol est sérieux; sa politesse est fière mais décente: ses démonstrations ne sont pas toujours vives; mais elles sont souvent affectueuses.»²⁸

En total, no és veritat que la generalitat dels viatgers participin de la

26. Cito per l'edició d'EMILE GIGAS, *Un voyageur allemand-danois en Espagne sous le règne de Charles III*, «Revue Hispanique», LXIX (1927), 482.

27. HOLDENHAWER, *ed. cit.*, 486.

28. JFAN FRANÇOIS PEYRON, *Nouveau voyage en Espagne fait en 1777 et 1778* (Paris 1782), 144.

Llegenda negra; salvats determinats casos, tracten els espanyols — excloc les institucions, és clar, que de vegades ells critiquen durament — amb consideració i àdhuc amb admiració.

També els estrangers s'adonen de les marcades diferències regionals, i unànimement exceptuen els bascs i els catalans de llurs generalitzacions d'indolència espanyola. Pel que afecta els catalans, solen ésser més favorables a ells que no als de qualsevol altra contrada tret dels bascs, per l'empenta de progrés i de treball que representen, i en això concorden amb els espanyols, tals com Cadalso i Ponz, de l'època. Només un, però, Henry Swinburne, té un clar sentit del caràcter especial dels catalans: els considera com el seu ideal d'uns intransigents amants de la llibertat, i explica la Guerra de Successió en termes d'una gran admiració, com «la lluita més aferrissada que els catalans mai sostingueren per trencar llurs cadenes i esdevenir una nació lliure». I en deixar Catalunya, afirma:

«Si un foraster vol conèixer Espanya, la mena i la disposició dels seus habitants, ha d'anar més endins; perquè aquesta província té tan poca semblança amb la resta del reialme, que viatjar-hi no podrà proporcionar-li un veritable coneixement d'aquest. És molt freqüent de sentir parlar els catalans d'un viatge a Espanya com ho farien d'un a França, i llur llengua no és entesa pels espanyols.»²⁹

Per altra banda, Swinburne menysprea cordialment els valencians, sense donar-ne cap raó convincent: és el defecte més evident que s'observa en la seva narració.

La nostra conclusió no pot oferir cap sorpresa: trobem, com havíem de trobar, que les terres catalanes, ensems amb el País Basc, es destaquen en aquestes obres com la millor contrada d'un país endarrerit. L'actitud dels viatgers a Espanya és generalment severa, però poques vegades hi intervé el menyspreu o la superioritat. Així, llurs censurens són fetes de bona fe, i encara, quan no són justes, no són pas insults especialment triats per a ofendre la nació espanyola, com en aquella centúria Ponz semblava creure, o com sosté, modernament, Julián Juderías. Espero que amb aquestes pàgines hauré provat plenament la injustícia del següent resum del valor dels viatgers, tret de *La Leyenda negra* de Juderías:

«Los que quieran ver nuestros defectos abultados, exagerados nuestros errores políticos y económicos y profetizada nuestra ruina, no tienen más que leer estos libros, en los cuales, siguiendo el gusto de la época, se filosofa a todo trapo, se escriben bellos párrafos a propósito de los hechos más insignificantes y se tiene sentido común muy pocas veces.»³⁰

Per altra banda, Ponz, que vacilla entre un ressentiment patriòtic contra els escriptors estrangers i un interès per a remeiar els defectes que ells critiquen, prefereix aquesta opinió sobre Barcelona i els viatgers:

«Es, pues, Barcelona la ciudad de España que más desmiente las imputaciones de algunos escritores extranjeros, empeñados en divulgar nuestra desidia,

29. SWINBURNE, *op. cit.*, 69.

30. JULIÁN JUDERÍAS, *La Leyenda negra*. 4.ª ed. (Barcelona, s. d.), 224-25.

abandono, pereza, falta de industria y otras gracias con que nos favorecen; y lo mismo puede decirse de la mayor parte del Principado.»³¹.

És un interessant tribut d'un home que considera la Península com a essencialment uniforme. No és exacte, però, puix que gairebé tots marquen el contrast entre les terres mediterrànies i l'interior; així mateix, és molt dubtós si el fet d'existir a Barcelona vida i progrés pot fer-ho perdonar tot a la resta de la Península. De tota manera, sigui que cal considerar Catalunya com el nunci i el capitost d'una Espanya vigorosa, moderna, avançada, que un bon dia haurà de sorgir, o sigui que els progressos aconseguits depenen del seu criteri independent, de la seva catalanitat, el fet és indubtable: i ho confirmen uns mots massa oblidats de Cadalso (i trio deliberadament una citació espanyola per a acabar):

«Tal [es] la utilidad de este Principado, que por un par de provincias semejantes pudiera el Rey del los cristianos trocar sus dos Américas. Más provecho redunda a su corona de la industria de estos pueblos que de la pobreza de tantos millones de indios.»³²

Els observadors en són la prova més decisiva.

GEOFFREY RIBBANS

Universitat de Sheffield.

31. PONZ, *op. cit.*, vol. XIV, carta 1, pàg. 122f.

32. JOSÉ DE CADALSO, *Cartas marruecas*, ed. J. TAMAYO Y RUBIO (Madrid 1935), carta XLV, pàg. 178.